

Οι τουρκικές σπουδές στο Ρέθυμνο: τα πρώτα βήματα*

†Ελισάβετ Α. ΖΑΧΑΡΙΑΔΟΥ

ΤΟ 1985 – 1986 ο Βασίλης Δημητριάδης κι εγώ ξεκινήσαμε στο Ρέθυμνο ένα πρόγραμμα τουρκικών σπουδών και πιο συγκεκριμένα της ιστορίας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Και οι δυο μας είχαμε κάνει μεταπτυχιακές σπουδές στο School of Oriental and African Studies του Πανεπιστημίου του Λονδίνου κι εκεί είχαμε καταλάβει πως «τα τετρακόσια χρόνια σκλαβιάς» δεν εξηγούσαν την ιστορία του Ελληνισμού, η οποία άξιζε βαθύτερη μελέτη και κατανόηση. Ευτυχώς δεν ήμασταν οι μόνοι που πιστεύαμε πως η γνώση της ιστορίας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας είναι απαραίτητη για να καταλάβουμε την ιστορία της πατρίδας μας και συνεπώς να εμπεδώσουμε την ιστορική αυτογνωσία μας.

Αναφέρω πρώτα τον Κ. Θ. Δημαρά, που διετέλεσε πρόεδρος του Ιδρύματος Κρατικών Υποτροφιών και που το 1954 αποφάσισε να προκηρύξει δύο υποτροφίες για σπουδές στην τουρκολογία προς μεγάλη έκπληξη αλλά και αγανάκτηση πολλών. Υπήρχαν κι άλλοι νεότεροι, που, ενώ είχαν διαφορετικά ενδιαφέροντα κι απασχολήσεις, θεωρούσαν ωστόσο απαραίτητη την εισαγωγή τουρκικών σπουδών στα ελληνικά πανεπιστήμια. Θυμίζω τρεις Κρητικούς, τον Μανούσο Μανούσακα, τον Νίκο Παναγιωτάκη και τον Γρηγόρη Σηφάκη, που αργότερα έγινε πρόεδρος του νεοσύστατου Πανεπιστημίου Κρήτης. Από τη θέση αυτή ο Γρηγόρης Σηφάκης κάλεσε τον Δημητριάδη κι εμένα να καταστήσουμε γνωστή την Οθωμανική Αυτοκρατορία στους Έλληνες, έργο όχι πάντα εύκολο.

Αξίζει να προσθέσω πως ο Σηφάκης ενεργούσε με ενθουσιασμό, τον οποίο μετέδωσε στον Δημητριάδη και σε μένα. Επιπλέον εξήγησε στον

---

* Το κείμενο αυτό διαβάστηκε στην εκδήλωση «Ερευνώντας το οθωμανικό παρελθόν: μια ελληνική συμβολή», που συνδιοργάνωσαν το Πρόγραμμα Οθωμανικών Σπουδών του Ινστιτούτου Μεσογειακών Σπουδών του Ιδρύματος Τεχνολογίας και Έρευνας και ο Τομέας Ανατολικών και Αφρικανικών Σπουδών του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης στην Αθήνα, στο Μουσείο Μπενάκη Ισλαμικής Τέχνης, στις 8 Απριλίου 2016.

καθηγητή φυσικής και πρόεδρο του Ιδρύματος Τεχνολογίας και Έρευνας, Λευτέρη Οικονόμου, τη σπουδαιότητα των τουρκικών σπουδών και μας κατέστησε γνωστούς στο Ίδρυμα. Συνοψίζοντας, ευχαριστώ από τη θέση αυτή τον Γρηγόρη Σηφάκη αλλά και τον Λευτέρη Οικονόμου, που μας βοήθησαν πολύ στα πρώτα βήματά μας.

Παρ' όλα αυτά ο Δημητριάδης κι εγώ ήμασταν κάπως διστακτικοί, όταν ξεκινήσαμε τα διδακτικά μας καθήκοντα στο Ρέθυμνο. Επί πολλά χρόνια της ζωής μας, όταν τύχαινε να απαντήσουμε στην ερώτηση «εσείς με τι ασχολείστε», αντιμετωπίζαμε την έκπληξη του συνομιλητή μας για την ασυνήθιστη και κάπως εξωτική επιλογή μας. Πολλές φορές υποχρεωθήκαμε να δώσουμε περισσότερες εξηγήσεις κι, ακόμα χειρότερα, πολλές φορές χρειάστηκε να εξηγήσουμε πως δεν είμαστε τουρκόφιλοι, αλλά απλώς είχαμε ευρύτερα ενδιαφέροντα για την ιστορία των γειτονικών μας λαών.

Διευκρινίζω αμέσως πως τέτοια δεν ακούσαμε ποτέ στο Ρέθυμνο. Το Πανεπιστήμιο στο Ρέθυμνο ήταν και εξακολουθεί να είναι ένα εξωστρεφές πανεπιστήμιο. Από την αρχή εντυπωσιάστηκα με τις ποικίλες διασυνδέσεις των συναδέλφων μου με άλλα πανεπιστήμια, του εσωτερικού και του εξωτερικού, και γενικότερα με άλλα επιστημονικά ιδρύματα. Επίσης εντυπωσιάστηκα με την ποικιλία των θεμάτων που διδάσκονταν ή αποτελούσαν αντικείμενα έρευνας. Πρόχειρα αναφέρω τη μουσικολογία και τη θεατρολογία, που τότε ήσαν σχεδόν ανύπαρκτες στα άλλα ελληνικά Πανεπιστήμια. Μέσα σε ένα τέτοιο ακαδημαϊκό περιβάλλον οι τουρκικές μας σπουδές βρήκαν άνετα τη θέση τους.

Όσο για τον σεβασμό προς τη μελέτη της οθωμανικής ιστορίας θα προσθέσω μία γενικότερη παρατήρηση. Οι Ρεθυμνιώτες, όπως κι όλοι οι Κρητικοί, πήραν μέρος στις διάφορες επαναστάσεις εναντίον των Τούρκων καθώς και στον αγώνα για την ένωση της πατρίδας τους με την Ελλάδα. Ωστόσο οι Ρεθυμνιώτες δεν επιδίωξαν να εκφράσουν τον πατριωτισμό τους κατεδαφίζοντας τα κτήρια και τα άλλα μικρά κτίσματα που άφησε ο κατακτητής. Το μεγάλο τζαμί χρησιμοποιείται σήμερα ως ωδείο και ως χώρος διαλέξεων, ο μιναρές του τζαμιού είναι στη θέση του και μάλιστα επισκευάστηκε πρόσφατα, η γλυπτή επιγραφή με την ημερομηνία της κατασκευής του υδραγωγείου είναι επίσης στη θέση της, καθώς και πολλά άλλα. Τα δεδομένα αυτά μας φανέρωσαν πως είχαμε ενταχτεί μέσα σ' ένα πανεπιστημιακό περιβάλλον με ανοιχτό ορίζοντα. Κι αυτό μεγάλωσε το κέφι μας για δουλειά.

Επίσης το κέφι μας για τη δουλειά ενισχύθηκε από τη στάση του πανεπιστημιακού προσωπικού. Πιστέψτε με ότι το πανεπιστημιακό προ-

σωπικό ήταν—και θα είναι ακόμα—το εξυπηρετικότερο που μπορεί να φανταστεί κανείς. Το κύριο μέρος του προερχόταν από νέες και νέους Ρεθυμνιώτες που είχαν πάρει πολύ στα σοβαρά την ίδρυση πανεπιστημίου στη μικρή τους πόλη και θεωρούσαν προσωπικό τους καθήκον να βοηθήσουν. Ούτε μια φορά δεν ανέθεσα δουλειά που δεν έγινε και μάλιστα με το χαμόγελο στα χείλη.

Τελευταίους αφήνω τους φοιτητές, παιδιά γύρω στα είκοσι, που ήθελαν να μάθουν κάτι πιο ασυνήθιστο. Πάρα πολλοί φοιτητές γράφτηκαν στα μαθήματά μας—οι μισοί στου Δημητριάδη κι οι άλλοι μισοί σε μένα. Γρήγορα όμως μας βαρέθηκαν κι άρχισαν να ελαττώνονται. Προφανώς ο Δημητριάδης κι εγώ δεν είχαμε εξηγήσει όπως έπρεπε το γνωστικό μας αντικείμενο. Ίσως μάλιστα να κάναμε λάθος που στα πρώτα μαθήματα τούς εξηγήσαμε τα σχετικά με το θέατρο σκιών—εννοώ τον Καραγκιόζη—και το τουρκικό χιούμορ του Νασρεντίν Χότζα, δήθεν για να αισθανθούν σε οικείο περιβάλλον. Όταν άρχισαν τα δύσκολα, οι φοιτητές βρέθηκαν μπροστά στην ιστορία ενός κόσμου με άλλο πολιτισμό, με άλλου τύπου οικογένεια, με άλλη γλώσσα, άλλο αλφάβητο και πολλά άλλα. Τον επόμενο χρόνο γράφτηκαν στο μάθημά μας λίγοι, λίγοι αλλά καλοί, δηλαδή με πολλή επιμονή, όπως τουλάχιστον φάνηκε εκ των υστέρων.

Δύο περίπου χρόνια μετά από την έναρξη των μαθημάτων μας ο Δημητριάδης κι εγώ αποφασίσαμε να εγκαταλείψουμε την εσωστρέφειά μας, που άλλωστε ήταν ξένη προς την ατμόσφαιρα του Πανεπιστημίου, και να διοργανώσουμε ένα διεθνές συμπόσιο με θέμα τις απαρχές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, δηλαδή την εποχή κατά την οποία οι Οθωμανοί είχαν κατορθώσει να ιδρύσουν ένα εμιράτο στη Βιθυνία σαν και τα άλλα τουρκικά εμιράτα που είχαν τότε ιδρυθεί στη σημερινή Τουρκία. Επιλέξαμε αυτό το θέμα επειδή συσχετίζεται με το τέλος της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με τον ελληνισμό, και θεωρήσαμε πως θα μπορούσαμε να συμβάλουμε επειδή οι βυζαντινές πηγές εκείνων των ετών είναι πολυάριθμες και περιεκτικότερες από τις αντίστοιχες τουρκικές. Η Ελλάδα περνούσε τότε την περίοδο των παχιών αγελάδων και εύκολα βρήκαμε χρήματα για τον σκοπό μας. Το συμπόσιο αυτό έγινε με προσωπικές προσκλήσεις. Τον καιρό εκείνο δεν είχαν ακόμα χτιστεί τα σημερινά πανεπιστημιακά κτήρια στου Γάλλου με την υπέροχη θέα στο Αιγαίο. Το συμπόσιο φιλοξενήθηκε σε ένα σπίτι, στην παλιά πόλη του Ρεθύμνου, το οποίο ανήκε στον Τομέα Αρχαιολογίας και Ιστορίας της Τέχνης του Πανεπιστημίου μας και ήταν πρόσφατα επιδιορθωμένο και καλά σοβαντισμένο.

Ο Δημητριάδης κι εγώ εξακολουθούσαμε να είμαστε διστακτικοί. Καλέσαμε συναδέλφους για τους οποίους ήμασταν βέβαιοι πως οπωσδήποτε θα είχαν να πουν κάτι καινούργιο. Γιατί η Κρήτη είναι πολύ όμορφη, είναι τουριστικός πόλος έλξης κι ανησυχούσαμε μήπως μερικοί θα έβλεπαν την πρόσκληση απλώς σαν μια ευκαιρία να επισκεφθούν τη μεγαλόνησο. Πάντως αυτό δεν έγινε, όπως εκ των υστέρων μαρτυρεί και ο τόμος των πρακτικών του συμποσίου, ο οποίος βιβλιοκρίθηκε επαινετικά και πουλήθηκε εύκολα. Ας προστεθεί πως ο καιρός κατά τις μέρες του πρώτου μας συμποσίου ήταν θαυμάσιος, ώστε να δικαιολογείται απόλυτα ο τίτλος που του δώσαμε: «Αλκονίδες Ημέρες στην Κρήτη». Σε χαμηλή πτήση κάναμε και τα τρία επόμενα συμπόσιά μας, μόνο πως είχαμε στο μεταξύ ξεθαρρέψει, γιατί είχαν αρχίσει να δείχνουν ενδιαφέρον για τη δουλειά μας πολλοί και διάφοροι από το εσωτερικό και το εξωτερικό. Το τελευταίο συμπόσιό μας έγινε το 2000 κι είχε ως θέμα τα σχετικά με τον Τούρκο Αρχιναύαρχο, δηλαδή τον Καπουντάν Πασά. Αξίζει να προσθέσω πως τα πρακτικά των τριών πρώτων συμποσίων μας μεταφράστηκαν στα τουρκικά και εκδόθηκαν από έναν αξιόλογο εκδοτικό οίκο, τον Tarih Vakfı Yurt Yayınları, που εδρεύει στην Κωνσταντινούπολη.

Κατά σύμπτωση, με την έναρξη της νέας χιλιετίας ο Δημητριάδης κι εγώ αποσυρθήκαμε και μία νέα γενιά ανέλαβε τις οθωμανικές σπουδές. Τα συμπόσια συνεχίζονται με πολύ ενθουσιασμό, αλλά και με αποτελεσματικότητα σε ξεκάθαρο πια κι ανοιχτό ορίζοντα και τα πρακτικά τους έχουν γίνει πολυσέλιδα. Τα θέματά τους αγγίζουν ποικιλία οικονομικών και κοινωνικών ερωτημάτων, καθώς νέοι επιστήμονες με νέους προβληματισμούς διευθύνουν τώρα το έργο, με αγάπη για τη δουλειά, την έρευνα, αλλά και για την παρουσίαση των αποτελεσμάτων της έρευνας. Γιατί, επιτρέψτε μου να παρατηρήσω, ο προβληματισμός μόνος του δεν αρκεί. Με λίγα λόγια μπορούμε να πιστεύουμε πως οι τουρκικές σπουδές έχουν ριζώσει καλά στο Ρέθυμνο κι ασφαλώς έχουν μέλλον. Παρά τη λιτότητα που μας καταπιέζει, μπορούμε να είμαστε αισιόδοξοι.

